

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

שימוש במיקרוגל וקומקום חשמלי לבשרי וחלבי- מקורות והערות

1. כהקדמה לדין ההלכתי על המיקרוגל יש להבין את אופן פעולתו.

תנור המיקרוגל משמש לבישול ולחימום באמצעות גלי מיקרו. התנור הוא מכל אטום שמצויים בו שפופרת אלקטרונית להפקת גלי מיקרו, והתקן סיבוב המבטיח את חשיפת המזון שבתוכו לקרינה באופן אחיד.

המיקרוגל מפיק גלי מיקרו בתדירות גבוהה, כ-2.45 גיגהרץ. גלים אלה נבלעים במולקולות המזון שבתנור ומאיצים את תנועתם- פעולה היוצרת חימום של המאכל 'מתוכו'. לכן החימום במיקרוגל מהיר יותר, כי אין צורך לחמם את כל חלל התנור, עם האוויר שבו, עם הכלי המכיל את המזון ועם הדפנות הפנימיים של התנור. מכלי המזון (בתוכם מכניסים את האוכל למיקרוגל) עשויים מחומרים כגון זכוכית, קרמיקה, פוליאיתילן, נייר וכדומה, שאינם סופגים את גלי המיקרו ולכן אינם מתחממים. חימום בעזרת גלי מיקרו יעיל בעיקר על מים נוזלים, ובעל יעילות פחותה בהרבה על שומנים, סוכרים וקרח מחמת ההרכב המולקולרי שלהן.

2. במיקרוגל קיימים אותם החששות ההלכתיים הקיימים בתנור, לא זו אף זו ייתכן ובו יש לחשוש יותר.

בליעה מאדים- המאכל המתחמם או מתבשל במיקרוגל מעלה אדים אל דופנותיו וייתכן שמבליע בהם. את זה שדין האדים כדין התבשיל עצמו ויש בכוחם להבליע ולהפליט כבר הזכרנו מספר פעמים (ועי' שו"ע יו"ד סי' צב סע' ח). ואם אמנם ביד יהודה (סי' צב פירוש הארוך ס"ק נה) פירש שלשיטת רמ"א דווקא כשכלי אליו מגיעים האדים מתחמם לחום של יותר מהיד סולדת בו האדים אוסרים, אך אם על ידי האדים הכלי לא מתחמם אין בכח האדים לאסור. הרי יש חולקים בהבנת הרמ"א בזה ודבר זה אינו מוסכם להיתר. כמו כן, אפשר שמחמת שדפנות המיקרוגל לא מתחממות דינו חמור מתנור. שהרי אחד ההיתרים להשתמש בתנור היה שמחמת חומו הרב של התנור הזיעה נשרפת והיתר זה ודאי לא שייך במיקרוגל.

התזת מאכל- מאחר ואופן חימום המאכל במיקרוגל הוא על ידי גלי אלקטרומגנטיים שגורמים לתזוזת מהירה של המולקולות המרכיבות את החומר, מצוי מאד שניתזים בתוכו דברים. לכן למרות שפסק השו"ע (סי' קיח סע' יא), "ישראל ועובד כוכבים ששפתו ב' קדירות זו אצל זו, זה בשר שחוטה וזה בשר נבלה, מותר, ואין לחוש שמא כשהחזיר הישראל פניו החליף העובד כוכבים שחוטה בנבלה, אפילו אם של ישראל משובח, ואפילו פיהן מגולה, מותר, ואין לחוש שמא יתזו ניצוצות מזו לזו". ודעתו מפורשת שלא לחוש שמא יתזו ניצוצות מקדרה אחת לשנייה. נראה שבמקום בו הדבר מצוי ורגיל, יודה לחשוש לניצוצות. ובפרט לשיטת רמ"א (שם) שחלק על השו"ע והעלה להחמיר לכתחלה. ונחלקו

הש"ך והט"ז מדוע. לדעת הט"ז (ס"ק יב) רמ"א מחמיר כי הוא חושש שהגוי יחליף בין הקדרות. אך לדעת הש"ך (ס"ק לו) רמ"א החמיר כי הוא חושש לניצוצות. ונראה שמקום רגיל ומצוי יודה הט"ז. אמנם יש גם קולא במיקרוגל לעומת תנור אפייה, שמאחר ודפנות המיקרוגל קרים, אינם בולעים אלא כדי קליפה.

להלכה (נכתב על ידי ראש בית המדרש הרב גיורא ברנר):

מיקרוגל עם מערכת השחמה

דינו כתנור כפי שנזכר לעיל (ילק"י סי' פ"ז סע' כ"ג, ס' כשרות פ"א מ"ז).

מיקרוגל ללא מערכת השחמה

א. ספר הכשרות (פ"א מ"ט) - הגר"פ שיינברג שליט"א, הגר"מ הלבשרטם זצ"ל - מיקרוגל ללא מערכת השחמה מותר להשתמש בו למאכלי חלב ובשר בזה אחר זה ובלבד שיקפיד לכסות (את שניהם) באופן הרמטי, מאכלי פרווה א"צ לכסות. במקרה שנטרף המקרוגל יש להכשירו ע"י ניקוי יסודי ולהרתיח בו כוס עם מים (וי"א שצריך קודם להמתין מעל"ע-הגר"מ אליהו זצ"ל ועוד). אם נטף מאכל על הצלחת של המקרוגל - לספרדים די לשוטפה היטב, ולאשכנזים יש לערות עליה מים רותחים.

ב. ילק"י (סי' פ"ז סע' כ"ג) - יש להכשיר בכל פעם בין בשר לחלב ע"י: א. ניקוי היטב ב. להרתיח כוס עם מים וחומר ניקוי משך 10 דקות. וגם בכה"ג יש להקפיד להשתמש רק כשהכלים מכוסים.

ג. הגר"ד ליאור שליט"א (הורה לי בעל פה) - מעיקר הדין די לכסות היטב באופן קבוע או את הבשרי או את החלבי, אך למעשה ראוי להחמיר לכסות את שניהם. אם נשפך מאכל לחוץ יש לנקות את המיקרוגל ולערות רותחים ע"ג הצלחת, אך אין צורך להכשיר את המקרוגל.

ד. הגר"א נבנצל שליט"א (הורה לי בעל פה) - די ליחד את המקרוגל לבשרי או חלבי ואז יצטרך לעטוף רק את המין השני.

3. שאלה: האם מותר להשתמש בקומקום חשמלי לבשרי וחלבי. כלומר, לעיתים קורה שמשתמשים בקומקום לעירוי מים רותחים על גבי בשר (לפעמים חם ולפעמים קר) או על גבי חלב (כנ"ל). האם קומקום שהשתמשו בו באופן זה, מותר להשתמש בו למין הנגדי? אותה שאלה נכונה גם לבקבוקי שמן שמערים מהם על בשר או על חלב.

תשובה:

יש לדון בשתי שאלות. הראשונה בדין עירוי שלא נפסק הקילוח האם נאסר העליון. השנייה בדין האדים העולים מהתחתון האם אוסרים את העליון.

א. במשנה מסכת מכשירין שנינו (פ"ה מ"י) שנינו "המערה מחם לחם ומצונן לצונן ומחם לצונן טהור, מצונן לחם טמא רבי שמעון אומר אף המערה מחם לחם וכחו של תחתון יפה משל עליון, טמא".

ופירש הרמב"ם (פירוש המשנה שם) "זכור בהבנת משנה זו מה שאמרתי לך בהלכה שלפניה, והוא שהכלי שיוצקין ממנו טהור ושיוצקין בו טמא. וטעם אמרו מצונן לחם טמא לפי שעמוד המשקה הנקרא נצוק מתחמם מחמת שקצהו בכלי החם, ויעלו האדים עם הנצוק מתוך הכלי החם שהוא טמא ויחמם את המשקה אשר בכלי העליון ולפיכך יהיה טמא מפני שהאד החם חבר ביניהם והוא עולה מן הטמא לטהור. ור' שמעון אומר שהדין הזה עצמו מחייב אותנו במי שיצק משקה חם טהור בכלי שיש בו משקה טמא יותר חם ממנו, מפני שזה הטמא שהוא יותר חם עולה ממנו אד חם עם הנצוק ומוסיף בחום המשקה הטהור, והוא ענין אמרו כחו של תחתון יפה משל עליון טמא. ואין הלכה כר' שמעון, לפי שאם היו שניהם חמין אף על פי שהתחתון חם יותר אין השפעתו נכרת במשקה שהוא יוצק ממנו"

כלומר כאשר העליון (ממנו מערים) צונן והתחתון חם, התחתון פועל ומשפיע על העליון. מה שאין כן באופן אחר, שהתחתון צונן והעליון חם או ששניהם חמים אין השפעה של התחתון על העליון.

וכך פסק הרמב"ם (הל' טומאת אוכלין פ"ז ה"א - ה"ב) "הניצוק אינו חיבור לא לטומאה ולא לטהרה, כיצד היה מערה משקין טהורין לתוך כלי טמא ואפילו על גבי השרץ הרי העמוד הניצוק טהור, ואם קלט מן המשקין הניגרין מן האויר הרי זה שקלט טהור, ואין צריך לומר שהמשקין שמערה מהן טהורין. במה דברים אמורים בשעירה מצונן לצונן או מחם לחם או מחם לצונן אבל המערה משקין טהורין צונן לתוך משקין טמאין חמין הרי הנצוק חיבור ונטמאו המשקין הצונן כולן שהוא מערה מהן ונטמא הכלי שמערה ממנו מחמת המשקין שבתוכו שהרי נטמאו, ומפני מה אמרו המערה משקין צונן לחמין חיבור מפני שעשן החמין עולה כתמרות עשן ומתערב בניצוק ובמים שבכלי העליון ומטמא הכלי שהעשן העולה מן החמין משקין הוא חשוב".

כלומר, ככלל ה'ניצוק' אינו חיבור אלא שכאשר התחתון חם והעליון צונן, הניצוק חיבור אך לא מחמת הניצוק אלא מחמת העשן (אולי כוונתו לאדים) העולה מהתחתון לעליון.

דין זה נאמר בהלכות טומאה וטהרה. המרדכי (חולין פ"ח סי' תשטו) למד ממנו גם לדיני איסור והיתר: "מצאתי דאסור לשפוך מכלי כשר שיש בו שמן כשר לתוך נר דולק ובו חלב או שומן של עובד כוכבים דתניא פ"ה דמסכת מכשירין המערה מחם לחם ומצונן לצונן [ומחם לצונן. כן מצאתי מוגה] טהור מצונן לחם טמא רבי שמעון אומר אף המערה מחם לחם כחו של תחתון יפה משל עליון אלמא דכולי עלמא צונן לתוך חם טמא והוא הדין לאסור והיתר". והביאו באיסור והיתר הארוך (כלל כט דין ו) אלא שהוסיף שלא החמיר המרדכי אלא לכתחלה ולא בדיעבד וז"ל "וכתב במרדכי פרק כל הבשר ואסור לשפוך מכלי שיש בו שומן בשר לתוך כד של שומן טריפה חם שדולק ונימוח מטעם דתתאי גבר ומחברו בניצוק דתנן בפ"ח דמסכת מכשירין המערה מצונן לחם טמא. והוא הדין לאיסור והיתר עכ"ל ומסתמא דוקא לכתחילה וכן משמע קצת לשון ואסור מדלא נקט טריפה".

ופסק רמ"א (סי' קה סע' ג) "אסור לערות מכלי שיש בו שומן כשר לנר דולק שיש בו חלב או שומן איסור ובדיעבד אין לחוש".

וביאר הטז (סי' קה ס"ק ו) שהאיסור לערות הוא מדין 'נצוק' שנחשב לחבור ומאחר והתחתון חם, 'תתאה גבר'. והש"ך (סי' קה ס"ק יא) ביאר שהחומרה היא מחמת שההבל עולה למעלה. וכתב הפרי מגדים (סי' קה משבצות זהב ס"ק ו) שלא נחלקו הט"ז והש"ך, וז"ל "ויראה לי לפרש דאין כאן מחלוקת בין הר"מ והר"ש והר"ב דטעמא התם במערה מצונן לחם שהבל התחתון עולה עם הנצוק כיון דתתאה גבר מחמם לעליון להנצוק וגם למה שבכלי העליון קצת ותו הוה ליה זיעת המשקה טמאה כמשקה כמבואר בפרק ב ממכשירין מה שאין כן אי לא היה תתאה גבר והיה הנצוק קר לא היה כח בענני התחתון לעלות למעלה ולא נטמאה משקה העליונה אלא כיון שהתחתון גובר הנצוק חם ויש כח בענני התחתון לעלות והבל וענן הוה כמשקה יעויין שם היטב והוא הדין לענין איסור דאסור לכתחלה מטעם נצוק רוצה לומר דעל ידי נצוק ההבל עולה למעלה".

ובספר 'כנפי יונה' (הביאו בנחלת יצחק סי' קה סע' ג) הקשה על שיטת האיסור והיתר רמ"א שהתירו בדיעבד, מחמת שבתרומת הדשן (ח"ב סי' קג) כתב "ומצאנו בתשובת הגה"ה מהר"י מולין ז"ל, שהשיב למהר"ר אליעזר בן מה"ר נתן ז"ל, שכתב שביש מרדכי נמצא פסק זה פרק כל הבשר. וכתב הגאון הנ"ל באותה תשובה דנראה לו שאין שייך נצוק בשאר איסורים אלא לגבי יין נסך, והאריך בראיות וטעמים. גם נראה לומר דלא שייך ניצוק אלא לגבי יין נסך, ולענין טומאה וטהרה, ומשום דהני מילי תולין בנגיעה ולא בנתינת טעם. יין נסך אסור במגע וטמא נמי במגע, וטהרה אשכחן נמי על ידי מגע כגון בהשקה ועל ידי עירוב מקוואות בקליפת השום, אבל שאר איסורין דלא תלו אלא בנתינת טעם אין נצוק אסור בהן. וגדולה מזו אמרינן גבי כלי מתכת דחם מקצתו חם כולו, ואף על פי כן פסקו רבותינו דלא אמר מוליק בליעתו בכולו, קבלה ממורי דודי הקדוש מהר"ר אהרן ז"ל, דהכי נהיגי. והשתא קל וחומר אפילו כלי מתכות דחבור גמור הוא יותר מן הקילוח דמשקין, אפילו הכי אינו מוליק

בליעה מצד זה לצד זה, וכל שכן האי. ופסק המרדכי דלעיל אינו לפני שהייתי יכול לדקדק בו מה טעמו, אבל אינו משום נצוק, כל כך כתב הגאון הנ"ל בתשובה גם כן".

ואפשר לומר שהאיסור והיתר סובר כדעת מהר"י מולין שלא שייך ניצוק באיסור והיתר ובהם דנים על פי נתינת טעם, ובמעט ה'עשן' שעולה אין כדי נתינת טעם ולכן מותר בדיעבד. אך המרדכי אפשר סובר שאמנם ניצוק אינו חיבור לפי שאין נתינת טעם, אך גם בטומאה וטהרה אינו חיבור וכדברי הרמב"ם לעיל, אלא שהעשן שעולה למעלה 'חשוב' כמסקנה ומתערב בעליון וצריך ששים כנגדו, וזהו גם באיסור והיתר.

ואם כן צריך להבין מדוע הקל רמ"א? היד יהודה (סי' קה פירוש הארוך ס"ק לב) ביאר בשני דרכים. או שכוונת רמ"א היא שמסתמא לא חוששים להבל העולה, ורק אם ראינו שהעליון 'הזיע' מההבל מחמירים. ביאור נוסף הוא שיש חילוק בין טומאה לטהרה לאיסור והיתר. שבטומאה וטהרה ההבל נוגע בנצוק והנצוק נוגע בכלי והכל תלוי בנגיעה, מה שאין כן באיסורים אין לחוש שהאיסור שלמטה מתערב בהיתר שלמעלה.

והנה פסק רמ"א (סי' צה סע' ג) "ואם עירה מכלי ראשון של בשר על כלי חלב דינו ככלי ראשון ואוסר אם היה בן יומו". ושאל הט"ז (ס"ק יג) מדוע נאסר? הרי זה נותן טעם בר נותן טעם? ותירץ שאנו מחשיבים את הקלוח של העירוי כאילו הוא בכלי שמערה ממנו, וממילא מתערבים הטעמים (של הכלי העליון והכלי התחתון) בקלוח המים ולכן נאסר הכלי. וביאר הפרי מגדים (משבצות זהב ס"ק יג) שהט"ז סובר שניצוק הוא חיבור. אך דעת הש"ך (סי' צה ס"ק ה) שעירוי לא אוסר את הכלי העליון, כלומר ניצוק אינו חיבור אך לא הקל אלא בדיעבד. והביא משו"ת משאת בנימין (סי' כ) שמקל בזה לכתחלה. והפרי מגדים (סי' צה שפתי דעת ס"ק ה) העלה להקל בהפסד. וכתב עוד "ולכן לעת הצורך אין להחמיר כל כך".

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' פא אות ג) כתב "וצריך לומר דאף דבדין דמחבת אסור אפילו בדיעבד, מכל מקום שאני התם דההבל בעצמו יד סולדת בו, במקום שנוגע בקדירה, מה שאין כן בהאי דנצוק, דזולת הנצוק, לא היה ההבל בעצמו מגיע או לא היה יד סולדת בו במקום שמגיע להעליון, על כן בדיעבד שרי".

העולה מכל הנ"ל שלדין ניצוק אנו לא חוששים בדיעבד. לכן בשאלתנו, שימוש בקומקום חשמלי אחד לעירוי על גבי בשר או על גבי חלב, יש לכאורה להחמיר לכתחלה ולהקל בדיעבד. אמנם בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' רד אות א) העלה להקל בזה לכתחלה וז"ל, "הנה מטעם ניצוק לפע"ד אין לחשוש, וכמו שביאר הפרי מגדים בס"ק ו' במשבצות שם, דעיקר הטעם במערה מצונן לחם, שההבל התחתון עולה עם הניצוק, לפי שתתאה גבר מחמם להעליון להניצוק וכו'... דדוקא לענין יין נסך וטומאה דתליא בנגיעה, חשבינן לניצוק חיבור, ולא לענין שאר איסורין. וזה שלא כמנחת יעקב (כלל כג

ס"ק יב) דדעתו דזה דוקא בדיעבד, אבל לכתחילה אף בשאר איסורין יש להחמיר מטעם ניצוק... אלא, עיקר הטעם משום ההבל והניצוק, וכביאור הפרמ"ג הנ"ל, וממילא בנידון דידן דלא שייך עוד טעם דהבל, וכמו שעיינו רואות דבשעה שהמים מקלחין ושותתין מהברזא אי אפשר לההבל שמתחתיו להיכנס לתוך הברזא שמשם יוצאין המים (כעין איידי דטריד למיפלט לא בלע) רק ההבל עולה סביבות הברזא, באופן דלא דמי להאי דינא דאסור לערות מכלי שיש בו שומן לאיסור, דבשם ההבל שמתחתיו סביבת השומן הנזחל, ובנידון דידן רק סביבת הברזא, כי לתוך הברזא ההבל אינו נכנס מחמת דחיקת העמוד של מים השותת וזוחל וזה ברור".

גם בשו"ת משנה הלכות (ח"ט סי' קנח) העלה להקל בנידון דידן, וכתב סברה מחודשת לקולא. "ומעתה נלפענ"ד לחדש, דודאי השופך היתר לאיסור בשעה קטנה כזו אינו עולה אלא הבל כל שהוא ויש לומר דדוקא השופך היתר לתוך איסור כמו שכתב הרמ"א ז"ל אז אפילו שהוא רק דבר מועט והבל כל שהוא מכל מקום לכתחילה אסור כיון שיש כאן הבל וזיעה שעולה לתוך ההיתר וצריך על כל פנים לבטל אותו ההבל המועט והרי קיימא לן דאין מבטלין איסור לכתחילה ולכן שפיר לכתחילה אין לשפוך שומן היתר באיסור ובדיעבד מותר כיון דסוף סוף ההבל מועט ובטל ואפילו מה שנגע נמי בטל ולכן בדיעבד מותר ולכתחילה אסור. אבל השופך שומן של היתר לתוך שומן היתר כגון לטיגון של בשר כיון ששניהם היתר הרי ליכא כאן שום הבל של איסור בזה ואפילו עולה הבל קצת וזיעה של בשר על השמן לא נאסר השמן כלל בשביל זה שהרי תרוייהו היתר מה תאמר שהשמן קיבל מעט טעם מבשר ולא יאכלנו עוד עם חלב זה אינו דטעם בשר המעט כבר נתבטל בשמן של היתר אלא מה תאמר דאין מבטלין איסור לכתחילה הכא לאו איסור בהיתר הוא אלא היתר בהיתר והיתר בהיתר ליכא ביה משום בטול כלל ושפיר מותר לאכלו עם חלב ואפילו למאן דאמר ניצוק חבור מכל מקום פשוט דהניצוק של חבור אינו עירוב אלא חיבור ובשלמא בטומאה אמרינן דכל טפה וטפה מטמא להטפה השניה וכן באיסור על כל פנים נאמר דאסור לכתחילה ליגע ההיתר באיסור אפילו בלי תערובות דעל כל פנים אותו מקום שנגע באיסור בלע קצת זה מזה וצריך ביטול אבל היתר בהיתר ליכא למיחש כלל".

תורף חידושו הוא שמה שאסר רמ"א לכתחילה הוא מחמת ביטול איסור ודין זה אינו שייך כלל בהיתר. לכן בשאלתנו, עירוי מקומקום על בשר ואחר כך על חלב מותר לכתחילה, וכן לערות מבקבוק שמן על בשר ואחר כך על חלב (וזה נידון שאלתנו של המשנה הלכות).

כמו כן נראה להוסיף שראינו לעיל שלדעת הפרי מגדים לעת הצורך אין להחמיר כל כך, ומ שיש לו קומקום אחד בביתו אפשר שנחשב כעת הצורך וכפי שכתב החכמת אדם (כלל מח סע' ב) בדין נותן טעם בר נותן טעם שמי שאין לו כלי אחר נחשב דיעבד.

ב. עד כאן דנו מצד 'ניצוק' האם נחשב לחיבור ואוסר העליון או לא. אך יש לדון גם מדין האדים העולים מהתחתון לעליון. כפי שכתב ביד אברהם (גליון השו"ע סי' קה סע' ג) על מה שכתב רמ"א

שבדיעבד אין לחוש, "וצריך לומר דהיינו דווקא בכהאי גוונא שהאיסור הוא משום הלהב של הנר שעולה למעלה ואוסר הכלי, ומשום הכי אין לחוש דייעבד... אבל המערה מקדירה של היתר לקדירה של איסור בסמוך כל כך שהיד סולדת בזיעה, הזיעה עולה ונבלע בקדירה ואוסרתה, וכמו שכתוב לעיל סי' צב (סע' ח) וסי' קח (סע' א) בהג"ה, וכן כתב הפרי חדש סימן קכא (ס"ק טו) דזיעה מתבשיל חשוב כגוף התבשיל ואפילו בדיעבד אסורה".

ממילא לפי זה בפשטות כל ההיתרים שאמרנו קודם לכן אינם נכונים. שהרי פסק השו"ע (סי' צב סע' ח), "מחבת של חלב שנתנו בכירה תחת קדירה של בשר, הזיעה עולה ונבלע בקדירה, ואוסרתה". וכתב רמ"א, "אם היה חלב במחבת, בעין ס' בתבשיל שבקדירה נגד החלב שבמחבת. וכל זה מיירי שהמחבת מגולה והזיעה עולה מן המאכל עצמו לקדירה שעליה, וגם מיירי שהוא בקרוב כל כך שהיד סולדת בזיעה במקום שנוגע בקדירה. אבל אם אין היד סולדת בזיעה, הכל שרי".

ובהגהות הגאון רבי עקיבא איגר (סי' צב סע' ח) כתב שמה שהקל רמ"א כשאין היד סולדת באדים הוא רק באופן שהכלי העליון קר, אך אם הכלי העליון חם האדים נבלעים בו ואוסרים אותו. ממילא ההיתר שראינו לעיל בשם החלקת יעקב לא שייך בנידון דידן, שהרי איננו באים להחמיר מדין ניצוק אלא מדין האדים העולים מהתחתון אל הכלי (הרותח-קומקום חשמלי) העליון.

ואכן כתב בבדי השלחן (סי' קה ס"ק סה) "ונראה לפי זה שאין לערות לכתחלה מכלי סתמי לכלי שיש בו תבשיל חלבי חם או תבשיל בשרי חם, דמה שנשאר בכלי הסתמי יעשה חלבי או בשרי. ודבר זה שכיח טובא כשרוצים להוסיף מים לתבשיל חלבי או בשרי ומערים לתוכו מקומקום סתמי. וכמדומה שיש אין נזהרים בכך. ונראה עוד שיש להזהר כן אף במערה לתוך כלי חלבי או בשרי חם שלא נמצא שם עכשיו רק מים או ירקות אף שהטעם החלבי או הבשרי הוא רק נותן טעם בר נותן טעם דהא אנו מחמירין לכתחלה אף בנותן טעם בר נותן טעם כשהוא בדרך בישול כמו שכתב הרמ"א בסי' צה (סע' ב). ועוד נראה שיש להחמיר כן אף כשמערה לתוך חם כשהוא בכלי שני וכמו שכתבנו הטעם לזה בביאורים עיין שם. וכל זה דאסרינן לערות דוקא כשמערה צונן לתוך חם אבל במערה חם לתוך חם דעת החכמת אדם בכלל נט' (דין ה) דמותר לערותו, אמנם דעת היד יהודה שם בסי' קה להמיר בזה. וגם בפרי מגדים שם נשאר בזה בצריך עיון".

אלא שעדיין נראה שמצאנו כמה סברות להקל בדין אדים ומתוך כך גם בנידון דידן. בשו"ת הב"ח (החדשות סי' כד) כתב, "אבל בנידון דידן שהחדר רחב ומבשלין על פי התנור בכירה שלנו דאין לה חלל דהמקום מגולה והזיעה מתפשטת גם לצדדין אף על פי שעולה גם כן למעלה אין לנו לומר שנבלע בודאי בבשר שתלה למעלה ואין לנו לאסור הבשר מפני אותה זיעה... ולפי זה צריך לעיין בבשר שתלוי למעלה אם הוא בנמוך ותלוי על גבי התבשילין ממש בענין שמחמת חום זיעה של התבשילין היד סולדת בבשר הבשר אסור ואם אין היד סולדת בו או אפילו ספק אם היד סולדת בו אין לאסורו

מספק מאחר שאפילו ודאי יד סולדת בו שרי מדינא לדעתינו כדפרשתי הלכך מספק אין לאסרו אלא אם כן היד סולדת בו בודאי". וכך פסק בערוך השלחן (סי' צב סע' נה).

הרי שלשיטת הב"ח יש להקל כאשר הזיעה היא במקום פתוח (על כל פנים בדיעבד) וכשמאכל אליו עולים האדים אינו בחום של יד סולדת (ואז מותר אפילו לכתחילה) ואצלנו בקומקום הכלי העליון חם ולכאורה אפשר להקל בדיעבד ובקבוק שמן שהוא קר אפשר להקל אפילו לכתחילה. אלא שיש להקפיד לערות ממקום קצת גבוה על מנת שהאדים העולים לא יהיו רותחים.

וכדברים האלו כתב המשנה הלכות (שם) "דנלפענ"ד בדין כיון דעיקר הטעם לאסור משום הבל... ונראה דפשוט דמה שהבל אוסר הוא במקום שההבל והזיעה הוא חם עד שהיד סולדת אבל אם שופכין ממקום גבוה שאין היד סולדת ליכא למיחש... ואם כן צריך לומר דהרמ"א מיירי דוקא באופן שהנר חם והוא שופך השמן כשר למטה במקום שהזיעה חמה שהיד סולדת בו ובאמת כי כן הוא הדרך לשפוך בנר שהוא בעצמו קצר ודלוק צריך להשפיל ידו ולקרב אותו אצל הנר כפי האפשר שלא ישפוך החוצה. אבל אם כן בדין שהמציאות כששופכין השמן שופכין מלמעלה במחבת ממקום שאין היד סולדת מחמת ההבל והזיעה על פי רוב על כל פנים, ואם כן אין זה הבל זיעה האוסרת כלל מטעם הבל אפילו לשפוך איסור להיתר. וגם זה אמת דעל פי הרוב האשה קוטפת השמן בשפיכתה במחבת ואינה מזלפת ועד שנח השמן במחבת כבר נקטף מהצלוחית למעלה כידוע בזה.

וכיון שעלתה לן כן נלפענ"ד נידון דידן היתר גמור וכל שכן דאיכא ספיקות טובא חדא שמא אין כאן הבל זיעה שהיד סולדת בו כלל, וכהאי גוונא אזלינן בתר רובא, ואם תימא משום ניצוק גם בזה על פי רוב מקטף קטפי לה וליכא ניצוק ואפילו לא קטפה שמא קיימא לן דלא הוי ניצוק חבור כלל וכר"ת, ואפילו לשיטת הרי"ף ורש"י דהוי חבור שמא בשאר איסורין מודי דלא הוי חבור, ואפילו נימא שבשאר איסורין נמי הוי חבור דלמא דוקא כששופך היתר לתוך איסור אבל היתר לתוך היתר לא, ואפילו אם תמצא לומר היתר לתוך היתר נמי יש לומר דבטל ומשום ביטול איסור לכתחילה ליכא וכמו שכתבנו, וכיון דאפילו להפוסקים דניצוק חיבור ולהמחמירים ביותר בהיתר באיסור וכדברי הרמ"א אינו אלא לכתחלה ובדיעבד מותר כהאי גוונא בנידון דידן דיש כל הני ספיקות נראה דמותר לכתחלה, והנח להם לישראל אם אינם נביאים בני נביאים הם. ואם מי שהוא ירא וחרד ורוצה לומר בביתו ולהזהיר שלא לשפוך קרוב להמחבת במקום שהיד סולדת וגם להקטיף קיטופי תבוא עליו ברכה אבל להחמיר לרבים לפענ"ד לא מצאתי שום חומרא והוא היתר גמור לפענ"ד".

ודינו נכון לא רק בבקבוק שמן שהוא קר, אלא גם בקומקום חשמלי שהוא עצמו רותח שאז אפילו אם האדים אינם חמים נבלעים בקומקום כפי שראינו בדברי רבי עקיבא איגר לעיל. לפי שעיקר הסברה להיתר היא שנבלע בקומקום רק מעט ואותו מעט מתבטל בקומקום ואין בזה ביטול איסור לכתחלה כי בזמן הביטול הוא היתר גמור.

העולה להלכה- שהמחמיר שלא לערות לכתחילה מקומקום חשמלי או בקבוק שמן ישירות על בשר או חלב תבוא עליו ברכה. אך המקל בזה יש לו על מי לסמוך (בפרט בבקבוקי שמן).

המגן אברהם בהלכות פסח (או"ח סי' תנא ס"ק לא) כתב שמאחר ובדבר חריף אין היתר של נותן טם בר נותן טעם, "עושיין שלא כדין- שלפעמים חותכים זנגביל בסכין של בשר ודכין אותו במדוכה ונמצא המדוכה בלוע מבשר, ואחר כך דכין בתוכו בשמים ואוכלים בחלב, לכן יש להזהר שלא לחתוך הזנגביל רק בסכין חדש".

כלומר, לשיטתו דבר החריף שבלע מכלי בשרי (או חלבי) מבליע את כל מה שבלע בכלי אחר, לכן במדוכה (שהיא הכלי השני) יש טעם ראשון של בשר, כי כל הטעם שהיה בבשר עבר דרך הסכין לדבר החריף וכל הטעם שהיה בו עבר לכלי השני.

כדבריו פסק בחכמת אדם (כלל מט סע' י) שכתב, "מדוכה שדכין בה זנגביל ושום וכיוצא בו מדברים החריפים שחתכו אותם בסכין של בשר, הרי נעשה המדוכה של בשר דעל ידי דוחקא וחורפא בלע. ואסור לדוך בו דברים חריפים לאכלם בחלב כיון דלא שייך נותן טעם בר נותן טעם בחריף ובדיעבד צריך עיון...

ואם חתך דברים חריפים בסכין של חלב וחזר ודך אותם במדוכה זה, הרי נבלע בו בשר וחלב וצריך להגעילו וכן הדין במדוך של נכרים במקום שדכין בו דברים חריפים הנחתכים בסכין של איסור".

גם המשנה ברורה (סי' תנא ס"ק צ) פסק את דברי המגן אברהם להלכה.

המחצית השקל (או"ח סי' תנא על מג"א שם) הביא את דברי האבן העוזר (ראה לקמן ס"ק קלה) וכתב שראיתו מדברי הש"ך נכונה והוסיף שכך מוכח גם מהפרי חדש (סי' קכב ס"ק ב).

אלא שכתב עוד שבנקודות הכסף על הש"ך (שם) כתב בנו של הש"ך לחלוק על אביו והצריך שהכלי יהיה אינו בן יומו מבליעת הדבר החריף ואז מותר.

ובסיום דבריו כתב המחצית השקל שיש סברה להחמיר כדעת המגן אברהם ובנו של הש"ך, לפי שכמו שאנו אומרים שבכוחו של דבר חריף לבלוע את כל הטעם שבכלי, כך יש בכוחו להבליע את כל הטעם שבלוע בו. שהרי קיימא לן (רמ"א סי' קה סע' יב) שאין מליחה לכלים להפליט, לדוגמא אם מונח דבר מלוח פרווה בכלי בשרי, אינו נעשה בשרי. מאידך, כלי שאינו מנוקב שמלח בו בשר, נאסר (סי' סט סע' טז). מוכח שלהבליע יותר קל מלהפליט, לכן אם חריף מפליט (כלומר בולע אל תוכו) את כל הטעם מהכלי הראשון, ודאי שהוא גם מבליע (כלומר פולט את כל הטעם שיש בו) אל הכלי השני.

ובשו"ת בית שלמה (יו"ד סי' קסח) העלה להחמיר כדברי המגן אברהם.

2. האבן העוזר (מובא באוצר מפרשים לשו"ע סי' צו ש"ך ס"ק יז) חלק על המגן אברהם וביאר שבמקרה כזה יש היתר של 'נותן טעם בר נותן טעם'. וזהו סיכום וביאור דבריו:

א. מקור הדין שבדבר חריף לא אומרים 'נותן טעם בר נותן טעם' הוא מדברי ספר התרומה (סי' ס) שלמד זאת מרש"י (חולין קיבא א ד"ה קישות) שהקשה על דברי הגמרא, שאמרה שצונן שחתכו בסכין של בשר אסור לאוכלו בכותח, וקשה הרי זה 'נותן טעם בר נותן טעם'? ותריץ רש"י שמאחר וצונן הוא חריף הרי הוא בולע יותר ולכן אין בו 'נותן טעם בר נותן טעם' (וכפי שבואר לעיל בהרחבה).

ב. מבאר האבן העוזר - היתר 'נותן טעם בר נותן טעם', משמעותו היא שמהטעם הראשון נכנס מעט אל הכלי, ומהכלי יוצא מעט טעם אל המאכל השני, לכן הטעם נקלש ומתמעט. אבל דבר חריף בולע את כל מה שבכלי, לכן בדבר חריף אין היתר של 'נותן טעם בר נותן טעם'. שהרי כל הטעם שהכלי בלע מהמאכל הראשון יצא אל החריף וכאילו החריף בלע מן הטעם הראשון.

ג. ממילא כאשר בלע החריף מסכין בשרית ואחר כך נחתך בסכין חלבית, יש היתר של 'נותן טעם בר נותן טעם' - טעם ראשון החריף והכלי שבולע ממנו הוא טעם שני. לפי שרק לגבי הבליעה של החריף אנו אומרים שהוא בולע את כל הטעם שבכלי, אבל לגבי פליטת החריף איננו אומרים שהוא פולט את כל הטעם שבו, אלא רק מעט וממילא יש כאן נותן טעם בר נותן טעם.

ד. ראייה לעקרון זה (שחריף בולע הכל ולא פולט הכל) מביא האבן העוזר מהגמרא בחולין (קיא ב) שם למדנו שדגים שהתבשלו בקדרה בשרית מותר לאכלם בחלב. ומהגמרא משמע שאפילו אם הבשר בושל עם דבר חריף מותר, שהרי הגמרא לא חלקה בין כלים שונים וכתבה 'סתם' קדרה בשרית, בכל אופן שהוא, אפילו אם בשלו בה קודם לכן חריף, ועכשיו בשלו בה דגים מותר לאכלם בכותח. מוכח שדבר חריף לא פולט את כל טעמו לכלי.

ה. ביאור זה מיישב את דברי הש"ך (סי' קכב ס"ק ב) שכתב שסיר שבשלו בו בשר ואחר כך בתוך 24 שעות בשלו בו חריף ואחרי זה בשלו בו חלבי (בתוך 24 שעות לבישול החריף ואחרי 24 שעות מבישול הבשר), מותר. וקשה, למה מותר הרי הוא בן יומו מבישול החריף? אלא מבאר האבן העוזר שודאי שהחריף לא מבליע את כל הטעם שיש בו אל הכלי ולכן החלב מותר כי זה נותן טעם בר נותן טעם.

[עד כאן ביאור וסיכום דברי האבן העוזר].

גם החוות דעת (סי' צו ביאורים ס"ק ו) פסק כדברי האבן העוזר, וכתב שלענין הדין כיון יפה, אך לא צריך את כל ראיותיו לפי שבכל מקרה דברי המגן אברהם תמוהים מחמת שאין טעם בלוע יוצא בלי חוטב.

ובפרי מגדים (או"ח סי' תמז משבצות זהב ס"ק יג) הסתפק במקרה שחתך בסכין חמץ דבר חריף ואחר כך חתכו בסכין של פסח האם נאסרה הסכין של פסח. צדדי הספק שלו הם האם בלוע לא יוצא בלי רוטב, או שמא לחריפות ודוחק יחד יש כח גדול יותר ומוציא את הטעם הבלוע אפילו בלי רוטב. ובתוך דיונו כתב, "ולפי זה צנון בסכין בשר ואחר כך בסכין חלב אין נאסר סכין חלב", אך השאיר את הדבר בצריך עיון. אך למעשה העלה להקל בדבר שכן באשל אברהם (שם ס"ק לג) כתב "דאם חתך בסכין חמץ צנון וקרין בפסח דנאסר הצנון והקרין, ואחר כך חתך הצנון וקרין בסכין פסח, לא אמרין דמבליע בלוע מאוכל בלא רוטב לסכין פסח על ידי דוחקא וחריף". ולא כתב שדין זה צריך עיון או שהוא בספק, אלא הכריע בשתיקה ומשמע שכך דעתו להלכה.

ואם נאמר כשיטה זו, נוכל לבאר את דברי השו"ע ורמ"א (בשם שבלי הלקט סי' צו סע' ד) שכתבו, "מי לימוניש שמביאים הגוים וכן חתיכות דג מליח שמביאים הגוים בחביות מותרים. מפני שמביאים הרבה ביחד ואף אם נאסרו מקצתן שנחתכו בראשונה עם סכין של גוים כבר נתבטלו באחרים הנחתכים אחר כך שאינן נאסרין כי כבר נתבטלו טעם הסכין בראשונים ולכן כולם מותרים". והקשה השל"ה הקדוש (שער האותיות אות ק כלל סא ד"ה והביא) למה לא נאמר 'חתיכה נעשית נבלה' והסכין נאסרת בחזרה מן הנחתך בה וכך אין פה היתר לעולם?

ותירץ הגר"י אייבשיץ במטה יונתן (אוצר מפרשים על שו"ע סי' צו סע' ד), "יש לומר דלא אמרין בחורפא דצנון רק מבליע או מפליט, אבל מפליט ומבליע כאחת לא אמרין, ואם כן אם נאסרו הנחתכים שוב אין לו כח להבליע בסכין, ואם כן שפיר יש לפסוק כפסק השו"ע". מתבאר מדבריו שני דברים, ראשית שהוא סובר כאבן העוזר. שנית שעל פי דבריו אפשר לומר שאף השו"ע ורמ"א סוברים כך [אולם זה לא מוכרח שכן יתכן ויש עוד תירוצים לקושיית השל"ה].

וביד יהודה (פירוש הארוך סי' צו ס"ק כח) העלה גם הוא להקל כדבריהם מטעם שאין בלוע יוצא בלי רוטב. אלא שהוסיף שם שבמקרה שהסכין הראשון אינו נקי יש להחמיר, שהרי אין כאן נותן טעם בר נותן טעם, כי הדבר החריף קיבל טעם מן הממשות ולא מהכלי.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' לט) הביא כמה טעמים להקל כדבריהם:

א. בגמרא מצינו רק שדוחק וחריפות מועיל להבליע בדבר החריף, אך לא מצאנו בשום מקום שדוחק מועיל לפלוט את הטעם שבלוע בחריף ולהוציאו לדבר אחר, ואפשר לומר שאין כח לדוחק וחריפות להוציא את הטעם הבלוע בחריף.

ב. מהאחר והאיסור עצמו אינו דבר חריף לא יכול לאסור, לפי שהכלל אומר 'שאינן הנאסר יכול לאסור אלא במקום שהאיסור עצמו יכול לילך שם'. ביאור הדברים, הבשר (שבלוע בסכין הראשונה שבה חתכו את הדבר החריף, שהוא האוסר במקרה זה) אינו דבר חריף לכן מתקיים בו דין נותן טעם בר

נותן טעם. לכן, למרות שהדבר החרף קיבל טעם בשר, אינו יכול להעביר את הטעם הזה לכלי אחר, כי יש כלל שאומר שדבר שנאסר מדבר אחר לא יכול לאסור יותר ממה שהדבר הראשון היה אוסר. ג. כלי לא נאסר כלל מבליעה בלי רוטב. ד. מאחר ומדובר בבליעה של כלי ממאכל, והרי לא אוכלים את הכלי עצמו, אלא דבר שיחתך בו או בושל בו, יש להקל שהרי בכל מקרה יהיה כאן 'נותן טעם בר נותן טעם'.

3. כתב החכמת אדם (כלל נו סע' ב) "ונראה לי דאם חתך עליו הריני"ג ואוגרקעס חמוצים אפילו דיעבד אסור דדוחקא דסכינא וחורפא דמליח מפליט מן הכלי על כל פנים במקום החתך. ואף ששמעתי שמקילין בזה שאומרים דזה לא הוי דוחקא לא נראה לי כלל (שהרי בחולין גבי סכין ששחט בו אמרינן גם כן אגב דוחקא ע"ש ואף שאינו אלא חתך)". וכדעתו פסק גם הגר"ש קלוגר בשו"ת טוב טעם ודעת (תליתאי סי' רטו) לעומתם, בשו"ת ספר יהושע (פסקים וכתבים סי' קכב הובא בדרכי תשובה סי' צו ס"ק לז) הקל בזה ודעתו שאין הדוחק של הסכין מגיע לכלי עליו חותכים ולכן כלי זה לא מבליע בחרף שחותכים עליו. גם במנחת פתים (להגר"מ אריק סי' צו סע' א) הביא את דברי שו"ת ספר יהושע ומשמע שסבר להקל כמותו.

4. אם נפסוק כדעת אבן העוזר ממילא כמעט שלא תהיה נפקא מינא לדינו של החכמת אדם, שהרי כמעט ואין מציאות שחותכים על משטח בשר או גבינה רותחים, גם אם כן חתכו הרי מדובר בכלי שני וממילא תלויים הדברים האם להחמיר בדבר גוש, לכן כמעט אין דבר כזה משטח בשרי/חלבי.

5. בדעת תורה (למהרש"ם סי' צו סע' א ד"ה ובדין) הביא גם כן את דברי שו"ת ספר יהושע אך נטה להחמיר כדעת החכמת אדם. אמנם הסתפק בזה ולא הכריע לאיסור מחמת שיטת האבן העוזר שהובאה לעיל שאין בכח החרף לאסור כלי אחר, ואם כן יש לומר שהסכין מבליעה בחרף, אך החרף לא יכול ליקח את טעמה ולהבליע בקרש החיתוך.

בס"ד

עיקרי ההלכות.

- א.** סכין שחתכו בה דבר 'חריף' שלפני כן קבל טעם בשר או חלב, לדעת המגן אברהם דינה כדין החר שנחתך. לדעת האבן העוזר החריף לא מבליע טעם בסכין.
- ב.** קרש חיתוך חלבי או בשרי שחתכו עליו דבר חריף בסכין מהמין הנגדי- לדעת החכמת אדם נאסר החריף, אך פוסקים רבים מקלים.

א. בצל חלבי או בשרי שנחתך בסכין פרווה או במעבד מזון.

למדנו שדבר חריף שנחתך בסכין בשרית (או חלבית) נהפך לבשרי (או חלבי).
האם יש בכוחו של אותו מאכל לאסור כלי אחר? לדוגמא: חתכו בצל בסכין חלבית ואחר כך קצצוהו במעבד מזון פרווה, האם מעבד המזון נהיה חלבי ויהיה אסור להכין בו מאכלי פרווה על מנת לאוכלם עם בשר?

בשאלה זו חלוקים המגן אברהם והאבן העוזר.
לדעת המגן אברהם המאכל החריף מבליע את הטעם הבלוע בו בכלי, לכן הכלי נהיה חלבי¹.
לדעת האבן העוזר אין בכח המאכל החריף להבליע טעם משמעותי בכלי, לכן הכלי נשאר פרווה.
למעשה- המשנה ברורה פסק להחמיר כדעת המגן אברהם. אך רוב האחרונים פסקו להקל כדעת האבן העוזר².

ב. האם מותר לחתוך בצל בסכין חלבית על צלחת בשרית או קרש חיתוך בשרי?

כבר למדנו שכשחותכים דבר חריף, הטעם הבלוע בסכין נבלע בדבר החריף.
מה דין המשטח עליו חותכים את הדבר החריף? האם גם הוא מבליע בחריף? האם הוא בולע מהחריף? החכמת אדם פסק שגם המשטח מבליע בחריף, לכן אם חתכו דבר חריף בסכין חלבית על קרש חיתוך בשרי, נאסר אותו מאכל³.
יש להעיר שלפי שיטת האבן העוזר שלמדנו לעיל, כמעט ולא תתכן מציאות של קרש חיתוך בשרי או חלבי⁴. אך אפילו במקרה בו נהיה הקרש בשרי או חלבי, ממילא דין המשטח, אם נאסר או לא, תלוי במחלוקת שראינו לעיל בין המגן אברהם לאבן העוזר. לדעת המגן אברהם לכאורה יש להחמיר שהמשטח נאסר. אך לדעת האבן העוזר המשטח מותר⁵.

